

Bergingsaksjon for elvemusling i Hordaland – et samarbeidsprosjekt mellom ti kommuner: Søknad om skjønnsmidler til kartlegging av forurensningskilder, kompetanseoppbygging og samarbeid for renere vassdrag

Elvemuslingen er en kritisk truet art i Hordaland. Arten må ha god vannkvalitet for å reprodusere. Vassdragene påvirkes av aktivitetene i nedbørsfeltet. Arealpresset øker på grunn av befolkningsøkningen i Hordaland. Dette er en stor utfordring for den kommunale areal – og miljøforvaltningen. Mer aktivitet og anlegg i nedbørsfeltene fører til mer forurensning i elvemuslingvassdragene. Generelt er forurensningsbelastningen på vassdragene i dag så stor at elvemuslingen ikke klarer reprodusere tilstrekkelig til at bestandene opprettholdes.

Med dette prosjektet ønsker vi å få konkret informasjon om forurensningstilstand og aktuelle tiltak. Dette skal gi grunnlag for bedre forvaltningsverktøy, kompetansebygging og samarbeid mellom de aktuelle kommunene. Målet er videre at dette prosjektet vil resultere i mindre forurensning, og gi en smartere arealforvaltning og framtidig utvikling. Slik kan vassdragene våre igjen oppnå god miljøtilstand i samsvar med målene i vanddirektivet.

Med utgangspunkt i Fylkesmannen i Hordalands brev av 22.04.2014 «Skjønnsmidlar til fornyings- og utviklingsprosjekt i kommunane – 2014» søkes der hermed om kr 650.000,- i støtte til kartlegging av forurensningskilder, utarbeiding av tiltaksliste, samt lage temakart og sårbarhetssoner i nedbørsfelt rundt elvemuslingselver. Støtten vil gå til å skaffe spesialkompetanse som i dag mangler i de ti kommunene som fremdeles har igjen restbestander av elvemusling.

Søknaden kommer fra Bergen kommune, men er fremmet på vegne av ti kommuner som inngår i Fylkesmannens «Bergingsaksjon for elvemusling i Hordaland».

Etter at elvemuslingen ble gjenoppdaget i Haukåselva i 2002, har Bergen kommune gjennomført en rekke registreringer og tiltak. Dette har vakt interesse og bidratt til utvikling av prosjekt også utenfor egen kommune. P.g.a vår erfaring og kompetanse med elvemusling er Bergen kommune forespurt om å påta oss en faglig «kommunesamordning» i arbeidet med å bevare elvemuslingen. Bergen kommune deltar i et felles samarbeid om å bevare elvemuslingen sammen med fylkesmannen og 9 øvrige kommuner, Universitetet i Bergen (UiB) og andre fagmiljø i regionen. Gjennom dette samarbeidet utveksles erfaringer og kunnskap på de mange utfordringer som i stor grad er felles.

Generelle forhold

Elvemuslingen er en av våre eller mest truede dyrearter. Om lag 95% av den europeiske bestanden er utryddet. Norge har en stor del av restbestandene og dermed et spesielt ansvar. Arten er oppført på IUCNs liste over truede arter, tatt med i Bernkonvensjonens liste III og forplikter oss spesielt til å ta særlige hensyn etter EUs habitatdirektiv. I tillegg til å være fredet og oppført i den norske rødlisten, er elvemuslingen også foreslått som prioritert art etter Naturmangfoldloven. Det er laget egen nasjonal handlingsplan for å ta vare på arten. Både nasjonalt og internasjonalt foregår nå en omfattende innsats for å redde arten.

Elvemuslingen er både en miljøindikator, et miljøarkiv og en miljøarbeider.

Når rekrutteringen av elvemusling svikter, er dette en identifikasjon på at vi ikke har tatt tilstrekkelige miljøhensyn. Derfor står nettopp elvemusling også sentralt i arbeidet med å følge opp Vanddirektivet. Elvemuslingen tar opp næring ved å filtrere vann. Dermed utsettes den for forurensning som i neste omgang avsettes i muslingskallet. Fordi skallet har vekstsoner, årringer som et tre, kan vi ved moderne analysemetoder finne tilbake hvor mye miljøbelastninger muslingen har vært utsatt i sitt lange liv, opp til 200 år tilbake. Vi kan få en historisk oversikt på miljøtilstanden over mange år. En voksen musling kan filtrere 50 l vann/døgn. Dermed vil en naturlig bestand med noen tusen muslinger ha en stor selvrensende effekt på en elv. Nettopp fordi elvemuslingen har en økologisk nøkkelrolle i elvemjølet vil sunn muslingbestand få god rekruttering, bedre forholdene for ørret og alt annet liv i elven.

I 2012 ble det tildelt skjønnsmidler til prosjektet «Landbruksavrenning og elvemusling». Det er nå utarbeidet planer "Miljøplan Elvemusling" til 36 gårdbrukere til elvemuslingvassdrag i Hordaland. Totalt omfatter dette 4125 da, og 80% av dyrket areal innafor nedbørsfeltene. Over 17 km med randsone til elvemuslingvassdrag er inkludert. Prosjektet har så langt vært en suksess og nærmer seg nå avslutning. Erfaringene herfra, vil også legges til grunn for omsøkte prosjekt.

Samtidig erkjennes det at de aktuelle vassdragene har flere andre utfordringer – særlig knyttet til arealforvaltning, utbygging, avrenning og forurensning. Anleggsvann er generelt skadelig og kjennetegnes gjerne ved høyt innhold nitrogenstoffer fra sprenging, høy pH og mye oppløst finstoff. Dette er utfordringer som det haster å få mer kunnskap om og sette inn tiltak mot. Innsatsen synes nødvendig for å sikre restbestandene. I tillegg må det arbeides for at de muslingene som i dag tas hånd om i kultur (UiBs anlegg på Austevoll) skal ha mulighet for å klare seg og når det tilbakeføres til sine opprinnelige elver.

UiB har nå inntatt en ledende rolle i Norden for bevaring av elvemusling. De har flere ansatte, inkludert hovedfags- og dr. kandidater og teknikere. Uten at miljøtilstand i muslingens opprinnelige elver forbedres, vil heller ikke UiB lykkes med det overordnede målet om å sikre elvemuslingbestandene.

Spesifikke forhold ved søknaden

Vårt omsøkte samarbeidsprosjekt kan bidra til at samfunnsinnsatsen knyttet til å bevare elvemuslingen også blir faktisk suksess. Vi tror dessuten dette prosjektet vil medføre både økt kunnskap og større oppmerksomhet rundt vassdragsforvaltning i de involverte kommunene.

Erfaring fra samarbeidet om elvemuslingsforvaltning så langt peker på følgende behov for informasjon og tiltak:

1. Kartlegging og identifisering av forurensningskilder

Innleie av spesialkonsulent som må ha nær dialog med kommunene for å få lokalkjennskap til aktuelle aktiviteter i nedbørsfeltet. Mest ressurser brukes på de kompliserte vassdragene. Det kreves feltarbeid langs hele elvestrengen og relevante deler av nedbørsfeltet

Alle forurensningskilder skal plottes med GPS, fotodokumenteres og vurderes m.o.t til tilstand/trugsmål etter standard brukt i Vanddirektivet. Dermed vil prosjektet også supplere og inngå i samarbeid med vannforskriftsarbeidet. Ved behov tas vannanalyser og skjellprøver.

2. Utarbeide forslag til tiltak mot identifiserte forurensningskilder

Det utarbeides forslag til oppfølging av ulovlige tiltak og forebyggende tiltak for å redusere forurensning. Også her forutsettes dialog og drøfting med involverte kommuner, bedrifter og grunneiere vedrørende forurensning og aktuelle tiltak. Forslag fra fagkonsulent vil være en anbefaling til kommunen.

3. Utarbeide temakart med sårbarhetssoner i nedbørsfelt til elvemuslingvassdrag

Kartene vil kunne bli et faglig kunnskapsgrunnlag til risikovurderinger ved framtidig arealbruk. Kartene skal vise særlig sårbare områder ut i fra potensiale for påvirkning på elvemuslingforekomstene. Dette kan også inngå som temakart til kommuneplanen si arealdel om ønskelig. Arealopplysningene kan f. eks. nyttes til å fastsette hensynssoner i aktuelle reguleringsplaner. Digitalt kart-format for fleksibel bruk gir sammen med andre temakart mange muligheter og er et godt bidrag til kunnskapsbasert saksbehandling.

4. Spesielle utfordringer knyttet til anlegg og utbygging - erfaringer fra Haukåsvassdraget

Flere steder i fylket foregår utbygging og anleggsarbeid som påvirker vassdragene negativt. Dette rammer også elvemuslingen, f. eks. er bestanden i Mjåtveitelva i Meland tilsynelatende praktisk talt utryddet. Ved Haukåselva i Bergen er det fremdeles flere utfordringer ved nyetablerte anlegg som må følges opp.

Selv om Bergen kommune har gjennomført en rekke kartlegginger den siste 10-årsperioden, har det enda ikke lyktes å løse alle påviste utfordringer. Til tross for «all kunnskap» og en reguleringsplan for et nytt industriområde med mange «gode føringer» - så viste den praktiske gjennomføringen at utbygger ikke «fulgte oppskriften». Dette viser at selv gode planer kan være utilstrekkelige. Vi erfarte også at avrenning fra «naturlige masser» med jernholdig jord og oppfliset trevirke fikk negative følger for elvemusling. Mengden anleggsmasser tett ved vassdraget ble for stor.

Vi tror slike erfaringer kan være til nytte også for andre. I ettertid finner vi at fagmiljøene både har kunnskap og lang erfaring med slike problemstillinger. Slik erkjennelse kommer gjerne som følge av at noe gikk galt ved enkelthendelser.

På dette grunnlag ser vi verdien av å innhente fagkonsulentenes erfaringer og kunnskap. Hva truer og er typiske mønster ved utbygging langs vassdrag? Hva er typiske utfordringer og feil? Hva kan vi lære – og hvordan skal vi innrette oss for å ta vare på vassdrag og elvemusling – når vi likevel må ha utvikling og utbygging i nærområdene? Det er nå behov for en samordnet oppsummering av problemstillingen. Her kan det inviteres til et samarbeid mellom flere firma som har spesialkompetanse om musling.

Noe av de spesielle forhold som er påvist ved utbygging langs Haukåsvassdraget er også spesielt nevnt i brev fra Fylkesmannen til Bergen kommune «Utbygging av ein ny bydel på Haukås utan tap av den nasjonalt trua elvemuslingen» - datert 24.06.2013. Fylkesmannen fremhever her at hensynet til elvemuslingen må sikres gjennom hele verdikjeden, fra planarbeid til gravearbeid i terrenget. Behov for interkommunalt samarbeid vedrørende planarbeid og plangjennomføring påpekes. Videre skriver fylkesmannen at erfaringer fra et slikt prosjekt vil kunne inngå i en erfaringsbase også til nytte for andre kommuner.

Bergen kommune vil for egen del gjennomgå de erfaringer som er gjort med tanke på å stå bedre rustet for å ivareta biologisk mangfold i den videre utbygging. Samtidig ønsker vi også å få mer erfaring og fagkunnskap fra konsulenter som ofte engasjeres for å bøte på skader som ofte oppstår ved anlggsvirksomhet. Det er viktig for oss alle å lære av slike feil. Derfor søkes det her søkes også midler for å belyse denne utfordringen.

Generelt vet vi at våtmarksnaturen er utsatt. LFI – Unimiljø (UiB) påviste i en undersøkelse av 25 sjørretbekker i Bergen (rapportert 22.02.2011) at alle disse var negativt påvirket av fysiske inngrep. Hele 19 var tydelig forurenset. Selv om byvassdrag kan være særlig utsatt, indikerer likevel undersøkelsen at det er behov for mer fokus og forsiktighet i forvaltningen av våre vassdrag.

Anleggsmasser fra et industriområde ved Haukåsvassdraget ble i 2011 fylt nesten helt ut til elven, til tross for at reguleringsplanen satte krav om et naturvernbelte langs elven og at overskuddsmasser skulle kjøres til godkjent mottak. Men selv «naturlige masser» som jernholdig jord og oppfliset trevirke kan ha skadelig effekt når avrenningen til en liten elv blir stor. I elven ble det etterpå påvist mange døde elvemuslinger. Flere muslinger hadde jernutfelling (oker) på skallet og i elvens bunnsedimentet ble det påvist oksygenmangel. Mengder oppfliset skog krever oksygen ved nedbrytning. Da blir det heller ikke levelig for de unge muslingene som er henvist til å leve sine første år nede i sedimentene.

Foto t.v. fra Haukåselva, mars 2011. Håvard Bjordal Foto t.h. Ole R. Sandven

5. Rapportering

Det skal avslutningsvis lages rapport som oppsummerer arbeidet, forurensingsstilstand og aktuelle tiltak. Rapporten skal gi lettfattelig og lett tilgjengelig kunnskap om hvordan vi praktisk skal lære av erfaringer. Målet er å få konkrete og praktisk gjennomførbare tiltak for å sikre elvemusling og gode miljøforhold i vassdragene. Prosjektet skal også bidra til å heve miljøkompetansen i kommunene og å få større fokus på vassdragsforvaltning.

6. Budsjett

Inntekter:	Utgifter:
Skjønnsmidler kr 650.000,-	Innleie av spesialkonsulenter,
Salet egeninnsats fra	Analysar, rapportering m.m. kr 500.000,-
10 kommuner * kr 650.000,-	Samordning, samlinger kr 150.000,-
	Verdi egeninnsats * kr 650.000,-
<i>Til sammen: kr 1.300.000,-</i>	<i>Til sammen: kr 1.300.000,-</i>

* = Egeninnsats i de ti involverte kommunene vil i hovedsak være forberedelse, tilrettelegging og oppfølgingsarbeid av kartlagte og foreslåtte tiltak. Den samlede verdien er vanskelig å beregne. Kommunene har sluttet opp om «Bergingsaksjon for elvemusling i Hordaland» I forberedelsen til denne søknad har utkast til søknad vært «på høring» til kontaktpersonene, men verdien av hver kommunes egeninnsats har ikke vært mulig å få angitt eksplisitt.